KULTURA-POLITIKA-DRUŽBA

Mnogo je bilo doslej že razpravljanja o nasprotju med politiko in kulturo, o njunem odnosu do družbe, o nujnosti »integriranja« kulture v družbo itd. Te razprave so se gibale na zelo različnih nivojih in neredko brez določnejše opredelitve osnovnih pojmov, o katerih je tekla razprava. Ker so te diskusije še vedno žive in aktualne, najbrž ne bo odveč, če ponovno načnem to vprašanje.

Najprej: kaj imamo v mislih z besedo kultura? Pojem kultura v najširšem smislu obsega vso človeško materialno-duhovno dejavnost z rezultati te dejavnosti vred. Sem spada tudi vse družbeno življenje ljudi, organizacija družbe itd. V tem smislu je kultura zgodovinska tvorba človeške dejanskosti in obsega tako človeka kakor tudi njegovo celotno predmetnost. Tak najširši pojem kulture imamo v mislih, kadar govorimo npr. o kretsko-mikenski kulturi, starogrški kulturi itd. V naših razpravah prav verjetno ne gre za ta pojem kulture.

Prej orisani najširši pojem kulture moremo deliti na materialno kulturo in duhovno kulturo. V prvo bi mogli prišteti materialno proizvodnjo in njene rezultate, v drugo pa duhovno dejavnost in njene rezultate. Pri tem je treba takoj poudariti, da **ne** gre za **ločevanje**, temveč za **razlikovanje** in da med njima ne bi mogli najti neke ostro-določljive meje.

Domnevam, da gre v večini diskusij o odnosu politika-kultura-družba prav za to dohovno kulturo. Sem bi mogli šteti filozofijo, umetnost in znanost z vzgojo vred. To je ožji pojem kulture in v nadaljevanju bom uporabljal pojem kulture v tem smislu. Tu ne mislim obravnavati odnosa med materialno in duhovno kulturo, ker hočem obravnavati nekaj drugega.

Kaj pa je politika? Predvsem moramo **razlikovati** praktično politiko in politično znanost. Predmet proučevanja **politične znanosti** bi bila praktična politika v zgodovinsko-razvojnem in strukturnem pogledu. Kot taka spada politična znanost v kulturo. Praktično politiko pa bi uvodoma opredelil kot specifično praktično dejavnost vodenja, usmerjanja in kontroliranja vseh družbenih odnosov, ki je samo po sebi ločeno od družbe. Iz nadaljevanja tega razmišljanja bo morda ta opredelitev postala določnejša. Razen tega moram pripomniti, da ta opredelitev velja v glavnem le za dano situacijo.

samo bolj ali manj navidezna, v bistvu pa povezana z vodilno plastjo.

Ker nam pojmi politika, kultura, družba, država itd. ne pomenijo nekih pojmovno-duhovnih hipotez, temveč nam le imenujejo neke konkretne strukturne momente družbe, je treba v njih videti tisto, kar jih omogoča: konkretne ljudi, njihovo dejavnost in rezultate te dejavnosti. Zato: če smo ugotavljali, da je med kulturo in politiko nek odnos podrejenosti, da je kultura v sebi razcepljena, da so tu neka nasprotja, je treba pri tem razumeti, da gre za **določena družbena** nasprotja. Družbena nasprotja pa pomenijo razcepljenost družbe. Hkrati z ugotovitvijo v-sebi-razcepljene kulture, dveh kultur v eni kulturi, moramo ugotoviti tudi v-sebi-razcepljeno družbo, dve družbi v eni. Tako smo od pojavno opaznega odnosa nadrejenosti politike kulturi, prišli preko v-sebi-razcepljene kulture do v-sebi-razcepljene družbe. Odnos med obema je zelo tesen. Politika, katere nosilec je birokracija oziroma vodilna plast družbe, je v tem odnosu en sam pol nasprotja, ki je tesno povezan z državo in državno silo — saj je ta le orodje v njenih rokah.

Razcepljenost družbe je utemeljil Marx na osnovnem odnosu do proizvodnih sredstev — privatni lastnini. Na tem odnosu do proizvodnih sredstev se porajajo nasprotujoči si razredi, ki so nasprotni po svojih osnovnih interesih. Praviloma lastniški razredi izdvajajo svoj posebni interes zoper obči družbeni interes. V »socialističnih državah« (v narekovajih pišem zato, ker e mi zdi, da je socialistična država kontradictio in adiecto) je privatna lastnina ukinjena, vendar pa še vedno govorimo o neki razcepljenosti v družbi. Na čem je osnovana **ta** razcepljenost? Zopet na odnosu do proizvodnih sredstev družbe. Ta odnos je sedaj spremenjen. Ne gre več za lastnino nad temi sredstvi, temveč za usmerjevalen, vodilen in kontrolen odnos ene družbene plasti (birokracije oziroma vodilne plasti sploh) do teh sredstev na eni strani in za izvajalno-proizvajalni odnos druge družbene plasti na drugi strani. V tem osnovnem odnosu do sredstev za proizvodnjo tiči **možnost deformacije** osnovne vloge in naloge vodilne plasti naše družbe. Kaj je ta osnovna vloga in naloga, bom povedal kasneje. Ta odnos in osnovne zakonitosti blagovne proizvodnje in

France Anžel: Kontrasti, reservage 1963

Končno bi opredelil še pojem družba — da ne bo spotike. Družba so ljudje v celokupnosti svojih odnosov.

Kakšen je sedaj odnos med kulturo in politiko? Pojavno se nam ta odnos kaže kot podrejenost kulture politiki. Rekli smo, da je politika vodenje, usmerjanje in kontroliranje vseh družbenih odnosov. (torej tudi kulture). Ugotoviti moramo, da se politika pri tem opira na silo in da po potrebi to silo tudi uporablja. Kultura pa ne razpolaga s silo. Ta odnos med kulturo in politiko pa ni enotiren oziroma enoznačno določen in določljiv. V obči situaciji, v kateri je politika kulturi nadrejena, imamo opravka z določeno diferenciacijo v sami kulturi (v nekaterih plasteh kulture bolj, v drugih manj). Jasno je namreč, da politika ni in ne more biti nekaj popolnoma izdvojenega, ločenega od vsake kulture. V svoji dejavnosti se politika sama opira na **določeno** kulturo, sama črpa marsikaj za svoje namene iz **določene** kulture (npr. svojo ideologijo itd). V odnosu podrejenosti kulture politiki pomeni to določeno diferenciacijo v sami kulturi, pomeni **razcep** v sami kulturi. Tako se nam kultura pokaže v svoji razklanosti na »dve kulturi« v eni. To koncepcijo dveh kultur v eni je razvijal Lenin pa tudi naš Cankar. Kdaj in zakaj pride do take podrejenosti kulture politiki in do razcepa kulture same v sebi, bomo videli kasneje. Sedaj bi pripomnil le še to, da je država, tudi »socialistična«, uzakonjenje tega in takega odnosa (med drugimi podobnimi). Tudi za »socialistično državo« namreč velja, da je konservativni element v progresivnem gibanju razvoja družbe. Država je namreč orodje v rokah vladajočega razreda ali pa vodilne plasti v družbi. O birokraciji govorimo, če se država osamosvaja od vodilne plasti. Vendar je ta osamosvojitev države oziroma državne birokracije od vodilne plasti družbe

trga je najtesneje povezan z marksističnim pojmom alienacije, z vsemi njenimi posledicami v družbi in pri posamezniku. Bistvo te alienacije je v tem, da se človekovo delo, utelešeno v njegovih proizvodih, njegova lastna sila in moč, v odtujeni obliki še vedno postavlja njemu samemu nasproti kot njemu **tuja** sila. Zunanji izraz te njemu tuje sile je politika, država in njen aparat kot en pol družbenega nasprotja. **Odnos do družbenih sredstev za proizvodnjo je torej ostal tudi za nas najtemeljnejši družbeni odnos**, na katerem temelji današnja razcepljenost družbe, družbena nasprotja in ostali družbeni odnosi.

Tu pa se moramo vprašati, kako se v »socialistični državi« vzpostavlja tak odnos do sredstev za proizvodnjo. V »socialistični državi« je namreč **osnovna obveza** vodilne plasti družbe, ko prevzame oblast ta, **da jo prevzema z namenom ukiniti vsako oblast, ukiniti politiko in državo.** Dejansko delo za to je njen edini **osnovni** cilj in dolžnost, ki jo zavestno prevzame nase. Dokler se te svoje najosnovnejše obveze **»spominja«**, kar pomeni: dejansko zanjo deluje, ne le govori ali to zgolj »želi«, je popolnoma na svojem mestu. Ta njen cilj je tedaj hkrati obči družbeni cilj in interes, katerega vodilna plast zastopa v imenu vseh. Je torej avantgarda in njena avantgardnost je v tem, da zavestno dela za ukinitev sebe kot posebne vodilne plasti.

Skoraj nepotrebno se mi zdi ob tem še posebej poudarjati, da nimam tu v mislih ukinjanja zgolj oblasti kot oblasti, nekako abstranirano od vsega tistega, kar njo kot oblast zahteva in omogoča. V mislih imam táko ukinjanje oblasti in posebne vodilne plasti, ki deluje za ukinitev pogojev obstajanja kakršnekoli oblasti, ne pa oblasti same, neodvisno od teh pogojev, kar bi bil absurd. Gre mi torej za celoten dezalienacijski proces, v katerem je **ukinjanje oblasti kot oblasti**, torej države, politične birokracije in posebne politične vodilne plasti, ali na kratko, **posebne nadrejene politične sfere**, le en moment, ki je dialektično povezan z ostalimi.

Rekli pa smo, da tiči v osnovnem odnosu do sredstev za proizvodnjo **možnost** deformacije te osnovne obveze vodilne plasti. Imenujmo to deformacijo **»pozabljenje«** osnovne obveze vodilne plasti. To **»pozabljenje«** je v tem, da vodilna družbena plast **ne zastopa več obče-družbenega interesa in cilja**, zaradi katerega je prevzela oblast, **ampak zastopa svoj posebni interes.** Ta izhaja iz njenega odnosa do sredstev za proizvodnjo, ki ji omogoča določene prednosti (privilegije itd.) Tako smo prišli do **dveh interesov**: občedružbenega, ki je ukinitev oblasti, politike, države kot posebne sfere (razumljivo, da postopna) in posebnega, birokratskega interesa oziroma posebnega interesa vodilne družbene plasti, ki skuša ohranjati in ohraniti svojo vodilno-kontrolno vlogo v družbi. Ta dvojnost nasprotnih interesov je povezana z razcepljenostjo družbe oziroma **je osnova razcepitve družbe.**

Če je bilo mogoče doslej govoriti o družbenih **nasprotjih**, ki bi jih mogel označiti kot ostanke starega v novem, ki nastaja, ostanke starega, ki so nujni v prehodni dobi; potem bi odslej mogli govoriti o razkolu med občim družbenim interesom in posebnim birokratskim interesom kot **protislovnem** družbenem odnosu. Razlika nasprotje-protislovje naj tu pomeni samo to, da gre za nek odnos, ki je specifična tvorba deformacije osnovne obveze vodilne družbene plasti **že v okviru »socialistične države«** prehodne dobe, in sicer za tak odnos, ki nikakor ni združljiv s progresivnim gibanjem razvoja družbe. S prevzemom oblasti in ukinitvijo privatne lastnine namreč še vedno ostajajo nekatera družbena nasprotja, vendar pa so, zaradi občega interesa, ki ga zastopa vodilna plast (če ga zastopa) »pomirljiva« nasprotja, nasprotja, ki ponehujejo, odmirajo, se izglajujejo. Z osamosvojitvijo posebnega interesa birokracije oziroma vodilne plasti pa pride do »nepomirljivega« nasprotja med občim in osamosvojenim posebnim interesom. Tu principialno ni mogoč noben kompromis, niti ni mogoče govoriti o postopnem prehajanju posebnega birokratskega interesa v občega. Poseben birokratski interes oziroma poseben interes vodilne družbene plasti (ki je seveda v nasprotju z občim) mora biti tako ali drugače uklonjen. Da bi to razliko poudaril, sem uporabil besedi nasprotje in protislovje in prosim bralca, naj ne išče v teh oznakah več, kot sem vanje vložil.

Iz zgodovine je znano, da se je v družbenih protislovjih posebni interes vodilne družbene plasti vedno skušal razglasiti kot obči interes ter s tem ustvariti videz enotnosti družbe. Če smo prej govorili o **možnosti** osamosvojitve posebnega interesa vodilne oziroma birokratske plasti pri nas nasproti občemu interesu (kar velja za vse »socialitične države«), potem velja, da se bo skušal eventualno osamosvojeni posebni interes tudi pri nas pokazati v maski občega interesa in se bo zato v tej maski predstavljal in vsiljeval kot obči družbeni interes. Brez te maske tega seveda ne bi mogel. Kot korelat temu preoblačenju posebnega interesa v občega, se dogaja ponikanje pravega občega družbenega interesa. Naenkrat postane obči družbeni interes »neviden«, »neoprejemljiv«, enostavno »izgine«. Odslej naprej moremo govoriti le še o INTERESIH. To so interesi posameznih podjetij, komun, republik, poameznikov in podobno. Toda ti interesi so razbiti, nasprotujoči si, v bistvu liberalistični interesi. V njihovi osnovi ni več izgradnja nečesa novega, izgradnja osnove novih osnov družbe. V njihovi osnovi ni več dela za ukinitev temeljnega družbenega protislovja, dela za osvoboditev dela in za dezalienacijo človeka. Vse to jim je nekaj v bistvu **transcendentnega.** Mislim, da njihovega nenehnega besedičenja »za socializem in komunizem« ne gre zamenjavati z dejanskim stanjem. Po svoji osnovni usmerjenosti torej ti interesi sploh niso več usmerjeni v proizvodnjo, delo, izgradnjo novega, temveč v **delitev.** Vsak hoče sebi odrezati čim večji in čim boljši kos mesa z ubitega vola, pri čemer se seveda lahko tudi močno skregajo. To je jasno izrazil Vladimir Bakarić na zagrebški partijski konferenci in v razgovoru z »Ekonomsko politiko«. (glej »Delo«).

Če sem omenil, da ob poniknjenju občega družbenega interesa preostanejo samo še INTERESI, tedaj to ne pomeni, da teh interesov prej, dokler je bil še dejavno navzoč obči družbeni interes, ni bilo. S tem hočem povedati le to, da so sedaj **preostali** samo liberalistični INTERESI, ki pa niso po ničemer več dejavno prevladovani. Tako postajajo ti INTERESI edina realiteta, ki pa je sedaj obvladovana po neki drugi občosti, ne njih transcendirajoči in nje prevladujoči občosti občega družbenega interesa, temveč **njim imanentni občosti trga in vrednosti.** Občost trga pa nikakor ne moremo zamenjati z občostjo občega družbenega interesa, niti si ni mogoče predstavljati, da bi ti liberalistični, v delitev usmerjeni interesi, sami iz sebe porajali nekaj, čemur bi mogli reči obči družbeni interes. Nasprotno, po svoji »objektivni naravi« zahtevajo neko njim nadrejeno oblast. Toda o tem kasneje.

Kot ena izmed številnih posledic te usmerjenosti na delitev so potem tako krčevito iskane oblike in pravilniki čim bolj »pravične« delitve dohodka in nenehno poudarjanje »socialističnega načela delitve po vloženem delu«. In tako dalje.

To poniknjenje in »izginjenje« obče družbenega interesa ter preostajanje golih liberalističnih INTERESOV na eni, ter razglašanje **posebnega** birokratskega interesa kot **občega** na drugi strani, more imeti, poleg še drugih temu podobnih momentov družbe, kakor tudi problemov sodobnega človeškega sveta, zelo negativne posledice v družbi.

Pri ljudeh se poraja dezorientiranost, brezciljnost itd. na drugi strani. Ne mislim, da se to dogaja eni strani ter štrebarstvo, komolčarstvo, korumpira-

nost itd. na drugi strani. Ne mislim, da se o dogaja nekako vzročno-linearno, niti ne mislim, da ljudje niso za te družbene deformacije svojih odnosov odgovorni. Mnenja sem, da sem kljub vsemu vendar »še izbirajo takšne, kakršni so«. Nihče se ne more opravičiti z nekakšnimi občimi mehanizmi, ki da so ga prisilili v to.

Toda vrnimo se nazaj k toku našega razmišljanja.

Do sem je ta shema še bolj ali manj abstraktna. Konkretne dimenzije bi dobila z določitvijo stopnje »pozabljanja« oziroma »spominjanja« vloge, ki naj bi jo vodilna plast v naši družbi imela. Ali je do »pozabljanja« že prišlo ali je le deloma in koliko, tega »iz glave« ni mogoče razviti. Pri analizi tega dejanskega stanja, torej pri ugotavljanju tega, kaj in kako danes dejansko je glede tega vprašanja, je treba zares upoštevati samo to, kar tudi v resnici je. »Dejansko« in »v resnici« je tu mišljeno v nasprotju s fikcijo, prazno domnevo. Tako npr. more nekdo biti razglašen in se imeti za velikega gospodarstvenika, **dejansko** pa je na tem področju prava šema. Fikcij praznih deklaracij, golih želja in golih dobrih namenov torej taka analiza dejansko ne bi smela upoštevati.

Ker torej dejanskega stanja ni mogoče »razviti iz glave«, bi bila znanstvena sociološka raziskava v tej smeri edina poklicana, da dá znanstveno utemeljen odgovor na to vprašanje. Tu pa moramo vprašati, ali tak znanstveni odgovor vodilna plast oziroma birokracija, kolikor je dejansko osamosvojila svoj posebni interes proti občemu, tudi zares hoče. V tem primeru je očitno, da to ni in ne bo v njenem interesu. Zato bo tako sociološko raziskavo onemogočala in celo zavirala razvoj sociologije. Podpirala bo le mrtvo, sebi nenevarno, »ideološko« sociologijo in njene raziskave. Tako smo spet pri problemu dveh kultur v eni, odnosno pri vprašanju razcepljenosti kulture. Prav sociologija je ena izmed tistih znanosti, ki so temu razcepu najbolj podvržene.

Ker **take** znanstvene analize in raziskave doslej še ni bilo, ne moremo »z znanstveno zanesljivostjo« ugotoviti dejanskega stanja. Kljub temu pa nam nekatere pojavne indicije vendarle omogočajo napraviti nek, sicer popolnoma improviziran zaključek, oziroma oceno. Nekatere sem že omenil (npr. poniknjenje in »izginotje« občega interesa ter preostajanje golih INTERESOV, **usmerjenost na delitev** itd). Take indicije so npr. tudi izredno velike razlike pri dohodkih in standardu (1:20), razne bonitete in družbeni privilegiji, ki jih opažamo in ki včasih tudi o njih beremo v dnevnem tisku itd. Za opravičevanje razlik v standardu pa služijo teorije »socialističnega principa delitve po vloženem delu« (1:20!!), razne »protiuravnilovske teorije itd. Na kulturnem področju bi mogli našteti »tragično-komične nesporazume« (ne verjamem, da so zgolj to) ob revijah Beseda, Revija 57, Perspektive; najnovejše homatije okrog Sodobnosti in Problemov itd. Tudi pritisk na uredništvo Tribune ob dogodkih okrog Perspektiv in kasneje sodi sem. Kot dokaj drastičen primer bi mogli navesti vmešavanje nekoga višjega funkcionarja v delo filozofskega simpozija, kjer je »izposloval« zavrnitev treh že sprejetih referentov iz Slovenije — niti diskusije naj se ne bi udeležili. (Odločna zahteva za pojasnitev tega dogodka, ki je bila postavljena v Tribuni, je ostala doslej brez odgovora). Take in podobne indicije nam kažejo, da se je, če nič drugega, neko družbeno protislovje izoblikovalo in tudi dokaj jasno izrazilo. Morda ne bo pretirano, če na osnovi vsega tega rečemo, **da se je poseben birokratski interes v vodilni plasti naše družbe do neke mere dejansko osamosvojil in oddvojil od občega interesa**, da pa nam to ne pove stopnje, obsega in pomena ter tendence te osamosvojitve.

Po drugi strani pa smo videli, da so bili prav pojavi okrog omenjenih revij označeni s strani vodilne plasti odnosno birokracije kot poskus osamosvajanja posebnega interesa, naprotnega občemu interesu itd. Zaradi tega so nekateri predstavniki vodilne plasti smatrali, da je proti njim upravičena uporaba sile. V skladu s tem so se potem vrstili dogodki.

Iz zgodovinskega spoznanja, da se je posebni interes vedno skušal razglasiti za občega, ter s tem ustvarjati videz enotnosti družbe, sledi tole: V primeru, da je vodilna plast odnosno birokracija dejansko »pozabila« svojo osnovno nalogo in dolžnost, ter osamosvojila voj posében interes, bo kušala istega razglasiti za občega in tako ohranjati osnovo svojega posebnega interesa. Iz tega pa sledi, da bo zoper vsakogar, ki bo nastopal proti nji, **ne glede na to, ali iz občega ali iz nekega drugega posebnega interesa**, uporabila orožje, ki je dejansko naperjeno zoper njo samo: označila ga bo kot nosilca posebnega, proti »občemu« (torej njenemu) naperjenega interesa ter ga bo s silo onemogočila.

Ker pa ni nikjer nobenega boga, ki bi zares razsodil, kaj in **kateri** je resnično obči interes v tem sporu, morejo in morajo to storiti le ljudje sami. To pa zmorejo samo taki, da s stališča formuliranega občega interesa presodijo **dejansko** ravnanje tega ali onega pola protislovja. Za ta namen pa je prvi predpogoj odprtost vseh dejansko dobronamernih (pomeni progresivnih) ljudi za diskusijo, ki se kot diskusija ne boji nobenih skrajnosti in ne obstane pred nobenimi tabuji. Če je v vodilni plasti še kaj ljudi, ki so zares progresivni, ki zares hočejo čiste odnose, ki zares hočejo pomesti z nekaterimi družbenimi deformacijami, katerih sem se tu dotaknil, potem je njihova dolžnost, da se borijo, med drugim tudi za dejansko svobodo besede, diskusije in znanstvene raziskave. Potrebno je končno, da ljudem tudi nekoliko zaupajo.

Tako smo od obravnavanja kulture, politike in družbe prišli do osnovnih vprašanj in nasprotij v naši družbi. Potrebno se je končno vendar že osvestiti, da odnosa kulture — politika ni mogoče obravnavati, ločeno od osnovne problematike družbe. Pa ne le obravnavati, temveč tudi rešiti.

Doslej smo imeli v mislih birokracijo oziroma vodilno plast družbe. Omenil sem že, da govorimo o birokraciji tedaj, če se državni aparat osamosvaja od vodilne družbene plasti, da pa je med njima še vedno zelo tesna vez. Tu naj omenim le še to, da imam vedno, ko govorim o birokraciji, v mislih politično birokracijo. Politično birokracijo pa bi mogel opredeliti kot družbeno grupo (oziroma plast), ki se poklicno ukvarja s politiko. Bistveno pri tem je, da so množice odrinjene od kontrole njenega delovanja. Medsebojna vez pripadnikov te grupe, njeno notranjo kompaktnost, omogoča njen vodilno-kontrolni odnos do sredstev za proizvodnjo in iz njega izvirajoča možnost razpolaganja z pretežnim delom o predmetenega dela (torej tudi z delovnimi množicami), ter na tej osnovi prisvajanje materialnih in drugih privilegijev. Iz tega potem sledi **enotnost te družbene grupe** (oziroma plasti) **v ohranjanju svojega priviligiranega položaja**, prav to pa je njen posebni, proti občemu usmerjeni interes. Označuje jo torej **prilaščanje** tujega dela in **neomejeno razpolaganje** z njim. V tem smislu se ona vedno pojavlja kot mediator, posrednik med proizvodnjo in delitvijo, kakor tudi med proizvajalci samimi. Prilaščanje je eksploatacija. Vidimo torej, da ta ni nujno vezana na odnos privatne lastnine, temveč more imeti tudi drugačne oblike. Poudarjam, da govorim le o bolj ali manj močnih in tudi že uveljavljenih **tendencah.**

Edina realna družbena sila, ki je danes pri nas usmerjena proti birokraciji je **samoupravljanje.** Samoupravljanje izvira direktno iz občega družbenega interesa po ukinjanju posebne politično-birokratske sfere in je sámo po sebi negacija birokracije. Dejstvo, da je bilo samoupravljanje postavljeno po sámi vodilni plasti družbe, priča za neidentičnost birokracije in vodilne plasti, priča za podvojenost vodilne plasti kljub tesni povezanosti obeh. Vodilna družbena grupa (oziroma plast) je v sebi povezana po vodilno — kontrolnem odnosu do sredstev za proizvodnjo, razpada pa ob vprašanju **ohranjanja sebe kot priviligirane grupe.** V tem je njena različnost in hkrati povezanost z birokracijo. Vodilna družbena grupa (oziroma plast) je torej v sebi razcepljena, čeprav je na videz enotna. V tem smislu se govori o birokratskih tendencah in o avantgardi. Te dvojnosti v sami vodilni plasti ni mogoče razumeti tako, kot da gre predvsem za nasprotja med raznimi sloji oziroma hierarhičnimi stopnjami te plasti, temveč je prisotna na vseh nivojih njene hierarhične strukture. Ta dvojnost se nam razkriva po eni strani kot **brezpogojna enotnost** vseh pripadnikov vodilne plasti v vseh načelnih teoretičnih vprašanjih osnovnega cilja, katerega naj ustvarja naša družba, kakor tudi poti tega ostvarjanja. Po drugi strani pa se nam razkriva kot **samovoljna praksa** teh istih pripadnikov vodilne plasti. Podvojenost vodilne plasti se nam torej kaže kot razkol med **njeno** teorijo in **njeno** prakso. Teorija je in mora biti (ker ne more drugače) v skladu z občim interesom, je celo formulacija tega občega interesa, ki implicira cilj, katerega ostvarjamo; praksa pa je **pretežno** temu nasprotna, usmerjena v dejansko **samopotrditev in ohranjanje sebe — je birokratska.** Rekel sem **pretežno**, kajti to kar preostane, je tisto, kar nam še daje nekaj upanja — to je **samoupravna praksa.** Samoupravljanje je danes, po več kot 10 letih svojega obstoja, doseglo neko **najosnovnejšo in hkrati** najnižjo stopnjo uveljavitve. **Ta stopnja je izpolnjena in v okviru nje ni mogoče več razvijati samoupravljanja dalje.** Proces uveljavljanja samoupravljanja je danes pred svojim prvim razpotjem: ali v **novo kvaliteto**, v odpiranje in uveljavljanje naslednje stopnje **družbenega samoupravljanja ali omejenost** na že doseženo stopnjo, **stagnacijo in propad.** Odločitev ni nič manj težka kot odločitev za uvajanje te že uresničene najnižje stopnje samoupravljanja, birokratski odpor proti nji ni prav nič manjši — prej večji — kot pri uvajanju prve stopnje samoupravljanja.

Ivan Urbančič

Nadaljevanje v prihodnji številki

ZASLUŽKARSKE ŠPEKULACIJE KOT SESTAVINE SOCIALNIH ODNOSOV

Da ne bo nesporazuma: govorim o *socialnih* odnosih ljudi in ne o njihovih odnosih v privatni sferi njihovega življenja (odnos do družine, do prijateljev itd.). Vendar so tudi odnosi v privatni sferi čestokrat samo odraz socialnih odnosov (glej ženitvene ponudbe v malih oglasih časopisa Delo: najpomembnejše karte, na katere igrajo ženitni ponudniki, so avtomobil, stanovanje, denarno premoženje poleg postave, širine bokov in položaja. Res pa je tudi, da je lahko največji špekulant skrben oče in dober prijatelj), posameznih elementov socialnih odnošajev pa ne gre prvenstveno motriti kot psihičnih ali pedagoških elementov, temveč predvsem kot sestavin človekove družbene dejavnosti, katere vsebina in oblika je določena z družbenim statusom ljudi.

Ob prisotnosti blagovne proizvodnje so vsebina in oblika človekove dejavnosti in s tem socialni odnosi ljudi določeni z njihovim statusom blagovnih producentov. Z opredelitvijo, da je eden izmed elementov, ki določa socialne odnose posameznika njegov status blagovnega producenta, namerno zanemarjam ostale elemente socialnih odnosov; pa ne zato, ker se mi zdijo ostali elementi manj važni (npr.: dejstvo, da je proizvajalec ločen od nekega dela svojega opredmetenega dela in da se o njem odloča v neki sferi, v kateri nima *neposredne* možnosti soodločanja, je prav tako pomemben element, ki določa socialne odnošaje ljudi. Vendar ta element spada izven namena, ki ga ima pričujoči zapis).

Posameznik nima statusa blagovnega producenta v odnosih, ko lahko svojo dejavnost z drugimi samoupravno ureja. Status blagovnih producentov ljudje dobijo šele kot člani takih proizvajalnih enot, katerih osnovni odnosi z drugimi proizvajalnimi sestavina socialnih odnosov in

Samoupravno urejevanje posamezne proizvajalne enote ne ukinja antagonističnih, to je nesamoupravnih odnosov do drugih proizvajalnih enot, kolikor producirajo delovne produkte v blagovni obliki. Medsebojna ločenost, nezdruženi karakter dejavnosti enih proizvajalnih enot nasproti drugim, se pojavno najočitnejše kaže v špekulacijskem poslovanju do drugih proizvajalnih enot in do potrošnikov. Časopis Delo je pred kratkim kot periferno novico objavil Tanjugovo informacijo: »Med 85 trgovinskimi organizacijami, ki se ukvarjajo s prometom z rezervnimi deli in reprodukcijskim materialom, so ob zadnji kontroli v 42 (50 odstotkov organizacij) ugotovili prestopke (koliko je neugotovljivih prestopkov, ne vemo) zaradi *nedovoljene preprodaje in špekulacije* s temi proizvodi. Po poročilih organov inšpekcije se začenja neodovljena trgovina pri uvoznikih, nadaljuje pa se v prometu. *Glavni motiv so miljonski zaslužki*, ki lahko omogočajo preprodajo teh delov, saj jih trenutno na našem trgu primanjkuje« (Delo, 29. decembra 1964). Ti podatki, vsi primeri neupravičenega povečevanja cen, primeri različnih goljufij na račun drugih (afera okrog mesarjev) kažejo, da danes spada med načela »dobrega gospodarjenja« ustvarjanje čimvečjega dohodka pa čeprav na račun drugih proizvajalnih enot in na račun potrošnika.

Da se izognemo pouličnemu razumevanju teh dogajanj in s tem uporabi pouличne terminologije postavimo dvoje vprašanj:

1. kaj pravzaprav je špekulacija, prevara itd. kot sestavina socialnih odnošajev in
2. v čem so primeri špekulacij, prevar itd. omocija tehnične strani v umetnosti sploh.

Pravniška definicija špekulacije in prevara nam ne bo dosti pomagala, ker zajema elemente svoje definicije v neki drugi plasti družbenega dogajanja, kakor pa jo želimo mi uočiti in bo zato za nas nezadostna. Možnost pojavljanja špekulacije obstoji po mojem mnenju takrat, kadar posameznik, proizvajalna enota ali kaka druga zaradi posebnega položaja, ki ga imajo, uresničuje svojo dejavnost in svoj interes tako, da nastopa nasproti drugemu posamezniku, enoti ali grupi z ponudbami in zahtevami, ki ne izvirajo iz njihovih lastnih dejavnosti, temveč iz posebnega položaja, ki ga imajo — toda položaja, ki ni rezultat njihove dejavnosti. Ta poseben položaj izvira iz družbene delitve dela, iz pooblastitve, da bo določena proizvodna enota opravljala določeno zvrst dela. Toda ob eksistenci blagovne oblike delovnega produkta je razdelitev dela taka, da se ta dela vršijo ločeno eno od drugega, kajti produkt združenega dela se ne pojavlja v blagovni obliki. S tem, da se posamezna dejavnost osamosvoji nasproti drugim dejavnostim, toda osamosvoji tako, da se družbeni karakter proizvodnega procesa kaže kot povezanost stvari na trgu in nesamoupravna nepovezanost ljudi, pomeni, da proizvajalci še ne obvladujejo proizvodnega procesa in nimajo skupne kontrole nad njimi. Tako kot se dejavnosti izolirajo med seboj, tako se tudi delovni interesi (v odnosih medsebojno ločenih del so delovni interesi preoblečeni v poslovne, dohodkovne interese) ločijo med seboj.

Izolirana ločenost posameznikove dejavnosti in interesov vodi do tega, da se posamezna dejavnost in posamezen interes uresničuje tudi tako, da oškoduje ali omeji drugo posamezno dejavnost in interes. Okoristiti se s tem, da se oškoduje druga dejavnost ali omeji drug interes — toda oškodujem in omejim lahko le na podlagi svojega posebnega (od drugih izoliranega) položaja — to je najširši obseg pojma špekulacija. Ni nujno, da pri tako pojmovani špekulaciji spada vsako okoriščanje pred inšpekcijo ali sodišče. Pri obstoječih odnosih so nekatere oblike špekulacij povsem legalne.

Za obstoj blagovne proizvodnje je vezana razlika med individualno vrednostjo in družbeno (tržno) vrednostjo. Medsebojna izoliranost vseh dejavnosti vodi do tega, da proizvodne enote postavijo svojemu produktu dela najvišjo možno ceno, ki je pri 80 odstotkih industrijskih produktov enaka plafonirani ceni, pa čeprav je njihova individualna vrednost manjša. S tem so se tiste enote, ki imajo individualno vrednost manjšo od plafonirane cene, okoristile z določenim dohodkom, ki ni nastal kot rezultat njihovega dela.

Tudi to je ena izmed oblik špekulacije, čeprav je formalno-pravno povsem dopustna in ne spada v akte inšpekcije in sodišča. Tako pojmovanje špekulacije zajema vse primere povečevanja dohodkov ob istem vloženem delu in istih materialnih stroških. Pravno pojmovanje pa smatra za špekulacijo samo tista načela »dobrega gospodarjenja«, ki kršijo zakonske predpise.

Podatki iz Tanjugove informacije, ki sem jih navedel, kažejo, da je motiv za zaslužkarske špekulacije tako velik, da je 50 odstotkov trgovskih organizacij pripravljeno — z upanjem, da jih nihče ne odkrije — kršiti zakonske predpise, ki prepovedujejo take vrste poslovanja. Pri tem bi bilo zanimivo vedeti, ali morajo špekulantske organizacije vse tiste neupravičene milijonske zaslužke vrniti oškodovancem ali pa jim sodišče samo določi kazen, ki je manjša od zaslužnih milijonov in bi imele te organizacije kljub kazni še »profit«. O tem nas informacija ne pouči.

Analiza je potemtakem pokazala, da socialne odnose v naših delovnih kolektivov kot blagovnih producentov kljub dokaj razvitemu samoupravljanju v njih samih in zaradi nerazvitosti samoupravljanja med njimi, še zmeraj karakterizira prizadevnost in udejstvovanje ob vsem tistem, kar prinaša dohodkovno korist, pa čeprav s tem oškodujejo eden drugega, ter neodgovornost in ravnodušnost proti tistemu, kar ne prinaša dohodkov ne koristi.

Ratko Ščepanović